

Heybeliada'daki Tescilli Konut Mimarisinin Fiziksel Veri Analizine Yönelik Bir Alan Çalışması

Büşra ÇELİK BAY¹, Tuğba ERDİL POLAT²

¹İBB Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, Sarıyer-İstanbul, Türkiye

²TC Haliç Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Söğütözü-İstanbul, Türkiye.

Geliş Tarihi: 16.05.2018

***Sorumlu Yazar e mail:** tugbaerdil@halic.edu.tr

Kabul Tarihi: 26.07.2018

Özet

Bu araştırmanın amacı, İstanbul'un Adalar ilçesine bağlı olan Heybeliada'nın kültür envanterini oluşturarak bir veri tabanı hazırlamaktır. Bunun için Heybeliada'da bulunan tescilli sivil mimari örneklerinin fiziksel özelliklerinin tespit edilmesi, fotoğraflanması ve bütün tescilli yapılara ait bir anıt fişinin oluşturulması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında izlenen yöntem, çeşitli veriler kullanılarak tescilli yapıların bir tablosunu oluşturmak tır. Oluşturulan envanter fişi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi güncel olarak kullanılan ve Avrupa Konseyi tarafından istenen niteликte, yapıya ait bilgileri kapsamı göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Alan çalışması, yapıların karakteristik özelliklerine ilişkin verilerin kaydedilmesi amacıyla yapıların yerinde incelenmesi ve fotoğraflarla belgelenmesini kapsamaktadır. Bu tespit ve çalışmaların bölgede gelecek dönemde gerçekleşmesi olası değişiklikler adına yapılacak olan incelemelerde güncel bir veri tabanı teşkil etmesi umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Heybeliada, Envanter, Kültürel Miras, Konut Mimarisi

A Survey on Morphological Analysis of Patented Residential Architecture in Heybeliada

Abstract

Purpose of this research is to create an architectural database of Heybeliada, which is one of the Prince Islands of Istanbul, based on cultural and architectural inventory. Thus, examination of physical characteristics of officially registered architectural assets, photographing those architectural datum and creating an inventory report for each of the patented buildings are the main concentration of this survey.

Survey method includes providing information of all kinds about officially registered historical buildings on the island. Inventory reports are following survey information which includes morphologic examination, structural information and other architectural details, which are currently used in IBB Cultural Studies departments according to EU standarts. Survey study includes enlisting characteristics of buildings by structural land examination and documentation via photographs. Composing literatural information with this survey examinations are hoped to make it possible taking the current picture for architectural and cultural database for further studies on the region.

Keywords: Heybeliada, Inventory, Cultural Heritage, Residential Hausing

1. Giriş

Adını Çamlımanı'ndan çıkarılan bakır madeninden alan “Halki” günümüzdeki adıyla “Heybeliada”, Bizans öncesi dönemden günümüze kadar varlığını sürdürmüş ve sürdürmeye de devam etmektedir [1]. Bu uzun yıllar boyunca birçok milletten insan tarafından geliştirilmiş ve bu insanların farklı kültürlerinden etkilenecek ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Doğal güzelliği ve temiz havası ile Osmanlı döneminde sayfiye yeri olarak kullanılmışsa da, ada içerisinde bulunan dini ve eğitim yapıları dünyanın dört bir yanından göçler almıştır. Bahriye Okulu'nun gelmesiyle de yeni kültür etkileri hissedilmeye başlanmıştır [1]. Bu ve bunun gibi nedenlerle yüzyıllarca ilgi odağı olan Heybeliada'da birçok tarihi değer niteliğinde yapı bulunmaktadır. Bu değerli yapılar içerisinde olan sivil mimari örneklerinin belgelerle, gelecek yıllara kaynak oluşturulacak şekilde sunulduğu bir çalışmadır. Çalışmanın kapsamı, kısıtları ve amacı aşağıdaki başlıklarda detaylı olarak ele alınmıştır.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmanın hazırlanmasında izlenen yöntem, tescilli yapıların çeşitli veriler kullanılarak bir tablosunu oluşturmak ve bu tabloda bulunan ada-parsellerin 1/1000 ölçekli hali hazır paftasına işlenmesiyle

başlanmaktadır. Oluşturulan envanter fişi, Avrupa Konseyi tarafından istenen, yapıya ait bilgileri kapsamı göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Alan çalışması sırasında, yapıların yerinde tespiti, incelenmesi ve fotoğraflarla belgelenmesi hedeflenmiştir. Bir sonraki aşama olarak, bu yerinde tespit edilen ve incelenen yapılara ait envanter/anıt fişi hazırlanmıştır.

2.1. Kapsam ve Kısıtlar

Bu çalışma için Heybeliada'nın seçilmesinde, böyle bir çalışmanın son 5 yıl içerisinde yapılmamış olması önemli bir faktördür. Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Ana Bilim Dalı arşivinde envanter fişlerinin olduğu öğrenilmiş fakat tarihi saptanamamıştır. İstanbul Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Tarihi, Mimari Eserlerin Tespiti ve Korunması Projesi Merkez Bürosu tarafından 2003 yılında bir envanter çalışması yapılmıştır. Adalar Belediyesi ve Adalar Müzesi ortak çalışması olan Mimari Miras Veri Tabanı çalışması içinde Heybeliada'dan 71 adet yapı için envanter çalışması 2010 yılında yapılmıştır. Hazırlanan bu çalışma 367 adet tescilli yapıya ait envanter/anıt fişinin sonuçlarından oluşmaktadır. Bu hazırlanan belgelerde yapılara ait fiziksel özellikler, plan ve cephe özellikleri ile yapılara ait tespit tarihinde yapılmış gözlemler bulunmaktadır.

2.2. Şekiller, Tablolar ve Denklemler

Araştırma verilerinin uygun ve tutarlı bir çerçevede ele alınarak sıralanması konusunda belirli bir yöntem kurma zorunluluğu doğmaktadır. Böylece izleme ve değerlendirmede esas teşkil eden analiz paftaları, saha çalışmasından gelen verilerin kaydedilmesinde bir yöntem olarak benimsenmiştir. Söz konusu fişler, konu kapsamında mimari değerlendirmeler açısından sayısal oran ve kıyaslara dayalı niceliksel değerlerinin belirlenmesindeki başlıca kaynağı teşkil etmektedir (Şekil 1).

TÜRKİYE KENTSEL KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ	ENVANTER NO	0003	İLİŞKİLİ ENVANTER NO		 HALIÇ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI
	İL	İSTANBUL	İLÇE	ADALAR	
	MAHALLE	HEYBELİADA	ESKİ MAHALLE		
	ADA	7	PARSEL	6	
	ESKİ ADA		ESKİ PARSEL		
ADRES	BAHRİYELİ ŞÖKRÜ BEY SOK. NO:12				
ANITIN ADI			ESKİ ADI		
ANIT TÜRÜ	KONUT		GÜNÜMÜZDEKİ İŞLEMLERİ	KONUT	
KÜLTÜR DÖNEMİ			YAPIM TARİHİ		
MAL SAHİBİ	ÖZEL		YAZIT	YOK	
YAPAN			YAPTIRAN		
YAPININ FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ			YAPIYA GİRİLDİ	EVET	HAYIR X
TAŞINICI SİSTEM	YIĞMA:	AHŞAP	KERPIÇ	TUĞLA	TAŞ
	KARKAS:	AHŞAP	BETONARME	CELİK	KARMA
ÖRTÜ TÜRÜ	BEŞİK		ÖRTÜ MALZEMESİ	MARSIYA KİREMIT	BEZEME
					VAR
CEPHEYE İLİŞKİN MALZEME		BOYA+AHŞAP KAPLAMA			
SAGLAMLIK DURUMU	HARAP	ORTA	İYİ X	FİZİKSEL ÖZGÜNLÜK	ÇOK DEĞİŞMİŞ
PLAN ÖZELLİKLERİ	DİKDÖRTGEN PLANLI YAPILAR. BODRUM, ZEMİN VE İKİ NORMAL KATTAN OLUŞMAKTADIR. YAPILAR KUZEBATİ VE GÜNEYDOĞU CEPHELERİNDEN BİTTİŞİK NİZAMUDUR. YAPIYA GİRİŞ, GÜNEYBATI CEPHESİNDEN OLUŞAN GİRİŞ SORAK KOTUNDAN ÜÇ BASAMAK ÇIKILARAK ULAŞILIR. KUZEBATİ CEPHESİNDE, BİRİNCİ KAT PLANINA YANSIYAN GÖNVE BALKON BULUNMAKTADIR.				
CEPHE ÖZELLİKLERİ	YAPININ KUZEBATİ CEPHESİ, BODRUM KAT HIZASINA KADAR SIVA ÜZERİ BOYALI OLUŞUP ÜST KATLAR ÇİTALİ AHŞAP KAPLIDIR. YAPININ GİRİŞ KAPISINA MERMER BASAMAKLARLA ULAŞILIR VE KAPI AHŞAP PERVAZLI, ÇİFT KANATLI, ÜÇ TABLALI VE AHŞAP DOĞRAMALIDIR. KUZEBATİ CEPHESİNDE BODRUM KAT PENCERELERİ PVC DOĞRAMALI OLUŞUP ÜST KAT PENCERELERİ AHŞAP PERVAZLI GİYOTİN OLUŞUP AHŞAP OYMALI DİRENİKLİK ALTI SÜSLEMELERİ BULUNMAKTADIR. BİRİNCİ KATTA BULUNAN BALKONUN AHŞAP OYMALI KORKULUĞU VARDIR. SAÇAK ALTINDA TEK SIRA AHŞAP DENDAN SİLME OLUŞUP SAÇAK ALTI AHŞAP KAPLIDIR.				
GÖZLEM VE AÇIKLAMALAR			VAZİYET PLANI		
YAPININ İKİNCİ KATI OLARAK KULLANILAN KATIN SONRADAN ERLENTİ OLDUĞU YAPIM TEKNİĞİNDEN ANLAŞILMAKTADIR. İKİNCİ KATIN ÜZERİNDE SONRADAN ERLENMİŞ ÇATI GÖRÜLÜR.					
TESCİL DURUMU	TESCİLLİ	TESCİLSİZ	TESCİL TARİHİ	15.03.1975	KARAR NO
					8283
FOTOĞRAF			FOTOĞRAF		
					

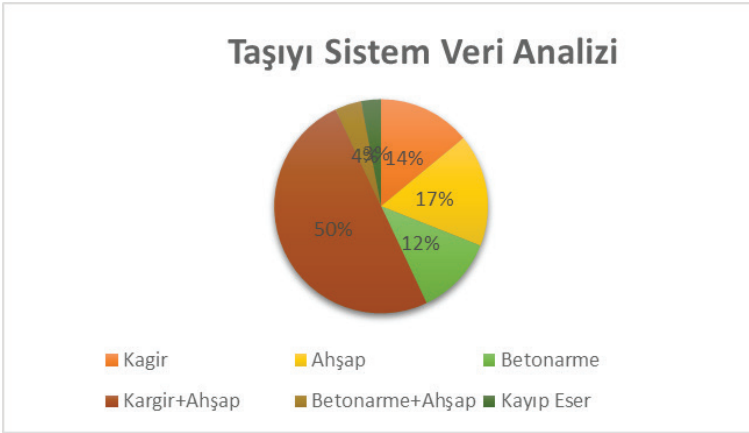
Şekil 1. Heybeliada veri analizi çalışması envanter fişi örneği.

3. Bulgular

Saha çalışması kapsamında hazırlanan envanter fişleri, incelenen yapıların fiziksel özelliklerine yüzde değerlerinin tespit edilmesinde faydalı olmuştur. Taşıyıcı sistem olarak incelemelerde, 367 yapının içerisinde 50% oranla 183 yapının çoğunluklu olarak ahşap + kâgir olduğu tespit edilmiştir. 17%'lik oranla ahşap yapılar 62 adettir. 14% oranla kâgir yapılar 53 adettir. Taşıyıcı sistemi betonarme olarak belirlenen yapılar 12% oranla 43 adettir. Betonarme üzeri ahşap yapılar 4% ile 16 yapı olup 3% olarak gösterilen kayıp eserler 10 adettir. Cephe sistemleri fiziksel veri analizinde, yapıların giriş cephesindeki hareketlilik incelenmiştir. Bu incelemede, 367 yapının tamamı gözlemlenmiştir. 367 yapının 212 adeti, 58% oranla düz cephelidir. 134 yapı, 36% oranla tek cumbalıdır. 11 yapı 3% oranla çift cumbalı olup 10 yapı %3'lük oranla kayıp eserdir. Bu başlık altında çatı türünün; beşik, kırma ve teras olma özellikleri kıyaslanmıştır. Baz alınan 367 yapının 10 tanesi kayıp eser ve 5 tanesinin de çatı örtü türü gözlemlenmemiştir. 180 yapı 49% oranla beşik çatı, 158 yapı 43% oranla kırma çatı ve 13 yapı 4% oranla teras çatı örtü türüne sahiptir. Çatı örtü malzemesi incelemesinde toplam 367 olan yapıların %51'inde tespit yapılamamış ve 33% oranıyla marsilya kiremitin bulunduğu yapı sayısı 123'tür. Shingle örtünün bulunduğu 8% oranda 30 yapı bulunur. %3 oranla alaturka kiremit bulunduğu 12 yapı ve oluklu shingle örtünün bulunduğu 2%'lik oranda 6 adet yapı bulunmaktadır. Kat yüksekliği analiz sonuçlarına göre; 62% oranla zemin+1 normal kattan oluşan yapı 229 adet, 19% oranla zemin+2 normal kattan oluşan yapı 70, 12% oranla zemin+2 normal kattan oluşan yapı sayısı 46, 3% oranla zemin+3 normal kattan oluşan yapı sayısı 10 ve zemin+4 kattan oluşan yapı sayısı 2'dir. 10 adet kayıp eser grafikte de gösterildiği gibi 3%'lük dilimi kapsamaktadır. Heybeliada'da bulunan 367 yapının; 332 adedi 90%'lık oranla iyi durumda, 6%'lık oranla 23'ü orta durumda, 1%'lik oranla 2'si harap durumda ve 3% lük oranla 10'u kayıp eser durumundadır.

3.1. Taşıyıcı Sistemlerin Strüktürel Yapısına İlişkin Veri Analizi

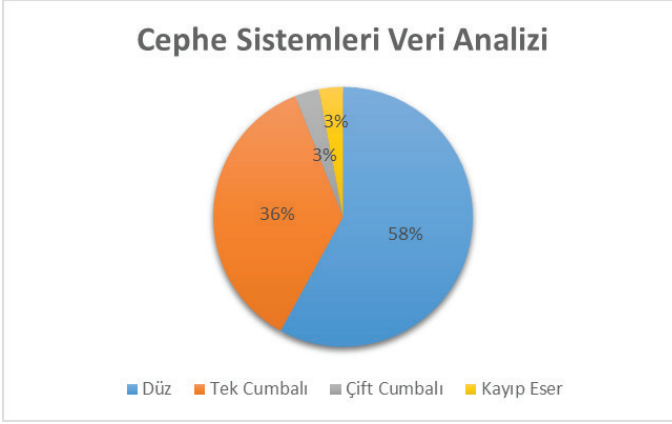
Taşıyıcı sistemlerin strüktürel yapısına ilişkin elde edilen bilgiler üzerine hazırlanan bu veri analizinde (Şekil 2), 367 yapı baz alınmıştır. Bu 367 yapının içerisinde 50% oranla 183 yapının çoğunluklu olarak ahşap + kâgir olduğu tespit edilmiştir. 17%'lik oranla ahşap yapılar 62 adettir. 14% oranla kâgir yapılar 53 adettir. Taşıyıcı sistemi betonarme olarak belirlenen yapılar 12% oranla 43 adettir. Betonarme üzeri ahşap yapılar 4% ile 16 yapı olup 3% olarak gösterilen kayıp eserler 10 adettir.

Şekil 2. Taşıyıcı Sistem Veri Analizi

3.2. Cephe Sistemleri Fiziksel Veri Analizi

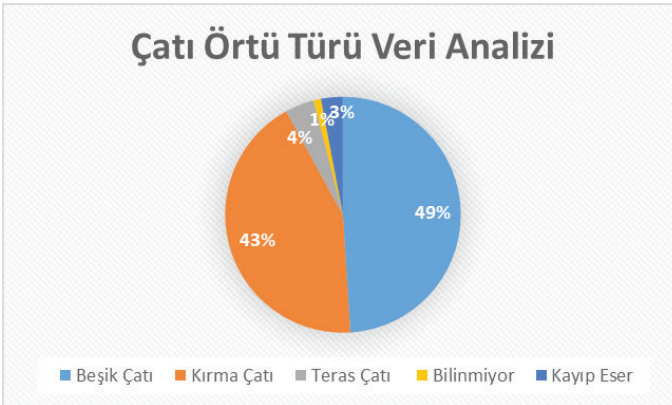
Cephe sistemleri üzerinde saha çalışmasında elde edilen gözlemlere dayalı fiziksel veri analizinde (Şekil 3), yapıların giriş cephesindeki hareketlilik incelenmiştir. Bu incelemede, 367 yapının tamamı gözlemlenmiştir. 367 yapının 212 adedi, 58% oranla düz cephelidir. 134 yapı, 36% oranla tek cumbalıdır. 11 yapı 3% oranla çift cumbalı olup 10 yapı 3%'lük oranla kayıp eserdir.

Şekil 3. Cephe Sistemleri Veri Analizi

3.3. Çatı Örtü Türü Veri Analizi

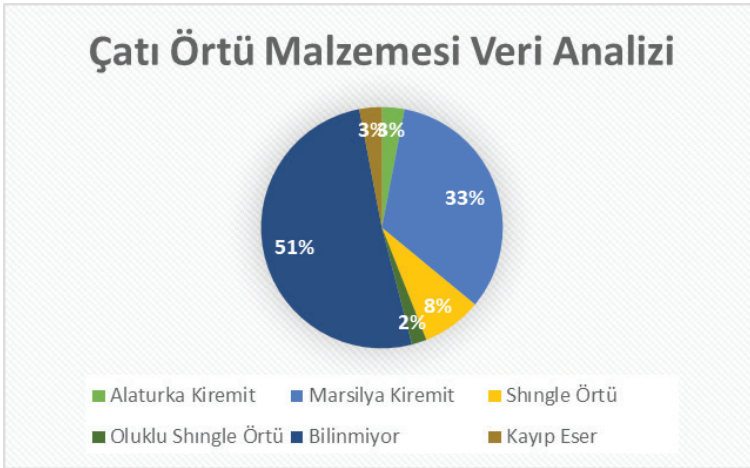
Bu başlık altında çatı türünün; beşik, kırma ve teras benzeri yapısal özellikleri kıyaslanarak çatı örtülerinin yapı niteliklerine dayalı niceliksel veri analizi oluşturulması (Şekil 4) hedeflenmiştir. Baz alınan 367 yapının 10'u kayıp eserdir, 5'inin ise çatı örtü türü gözlemlenmemiştir. 180 yapı 49% oranla beşik çatı, 158 yapı 43% oranla kırma çatı ve 13 yapı 4% oranla teras çatı örtü türüne sahiptir.

Şekil 4. Çatı Örtü Türü Veri Analizi

3.4. Çatı Örtü Malzemesi Veri Analizi

Çatı örtü malzemesi analizinde, 367 tescilli yapının 181 adedinin çatı örtüsüne ilişkin yapı malzemesi gözleme tabi tutulma imkânı vermektedir. Tespiti yapılabilen yapılar içerisinde; 33% oranıyla marsilya kiremitin bulunduğu yapı sayısı 123'tür. Shingle örtünün bulunduğu 8% oranda 30 yapı bulunur. 3% oranla alaturka kiremitin bulunduğu 12 yapı ve oluklu shingle örtünün bulunduğu 2%'lik oranda 6 adet yapı bulunmaktadır (Şekil 5).

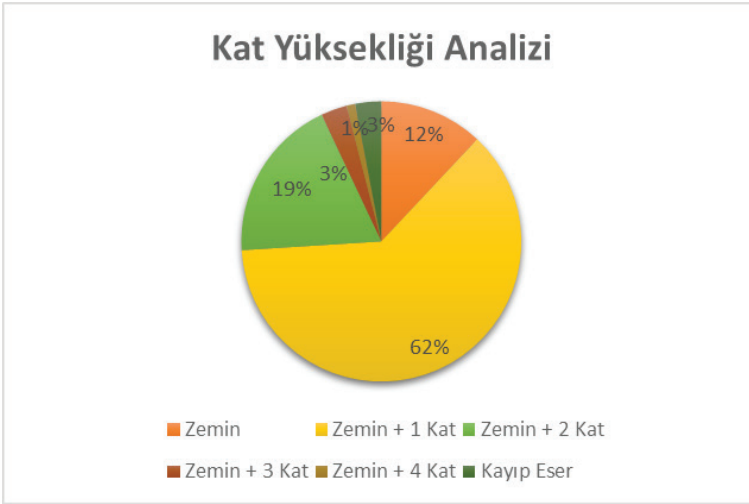

Şekil 5. Çatı Örtü Malzemesi Veri Analizi

3.5. Kat Yüksekliği Veri Analizi

367 tescilli yapı gözlem ve tespit sonucunda zemin, zemin+1 normal kat, zemin+2 normal kat, zemin+3 normal kat ve zemin+4 normal kat olarak gruplandırılmıştır. Yapılarda çatı katı bu sınıflandırmaya dahil edilmemiştir. Bunun nedeni çalışma kapsamındaki bütün yapıların çatı katına sahip olup olmadığına ilişkin verilerin saha çalışmasındaki gözleme dayalı araştırmada tespit edilememiş olmasıdır. Bu

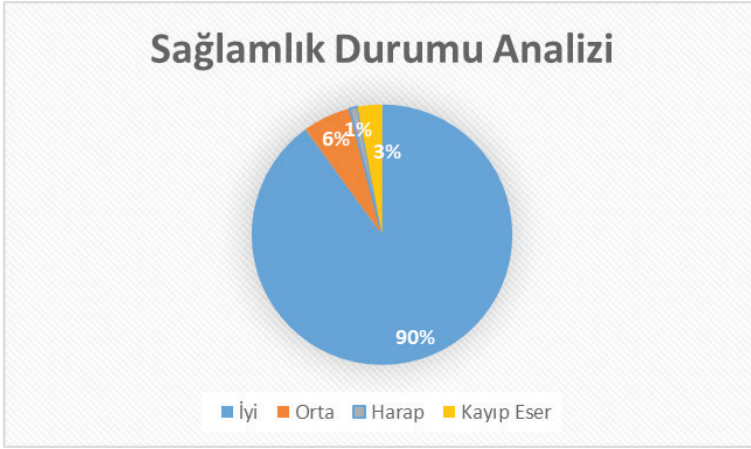
analizde, 62% oranla zemin+1 normal kattan oluşan yapı 229 adet, 19% oranla zemin+2 normal kattan oluşan yapı 70, 12% oranla zemin+2 normal kattan oluşan yapı sayısı 46, 3% oranla zemin+3 normal kattan oluşan yapı sayısı 10 ve zemin+4 kattan oluşan yapı sayısı 2'dir. 10 adet kayıp eser grafikte de gösterildiği gibi 3%'lük dilimi kapsamaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Kat Yüksekliği Veri Analizi

3.6. Sağlık Durumu Veri Analizi

Anıt fişlerinde yazılı tarihlerde yapılan tespitlerin sonucunda (Şekil 1), Heybeliada'da bulunan 367 yapının; 332 adedi 90%'lık oranla iyi durumda, 6%'lık oranla 23 adedi orta durumda, 1%'lik oranla 2'si harap durumda ve 3% lük oranla 10'u kayıp eser durumundadır (Şekil 7).

Şekil 7. Sağlamlık Durumu Veri Analizi

4. Tartışma

İstanbul'un Küçükalyalı, Maltepe ve Kartal sahillerinin karşısında iki sıra halinde dizilen adalardır. Birinci sıra Kınalıada, Burgazada, Kaşık Adası, Heybeliada, Büyükada, Sedefadası olup ikinci sıra Sivri, Yassı ve Tavşan adalarıdır. Adalar İlçesi dokuz adadan oluşmaktadır. Büyükada (Prinkipo), Heybeliada (Halki), Burgazada (Antigoni), Kınalıada (Proti), Sedefadası (Terebintos) ve İstanbul Üniversitesi tarafından Su Ürünleri Fakültesi kampüsü haline getirilen Yassıada (Plati) yerleşime açıktır, özel mülk olan Kaşıkadası (Pita), Tavşanadası (Neandros) ve Sivriada (Ohia) yerleşime açık değildir.İzmit Körfezi'nin Marmara Denizi ile birleştiği bölgede bulunan Adalar, İstanbul'un güneydoğusundadır. Adalar ilçesi, dünyanın 40 43 16 – 40 50 29 kuzey enlemleri ile 29 02 24 – 29 08 08 doğu boylamları arasında bulunmaktadır [1] (Şekil 9)

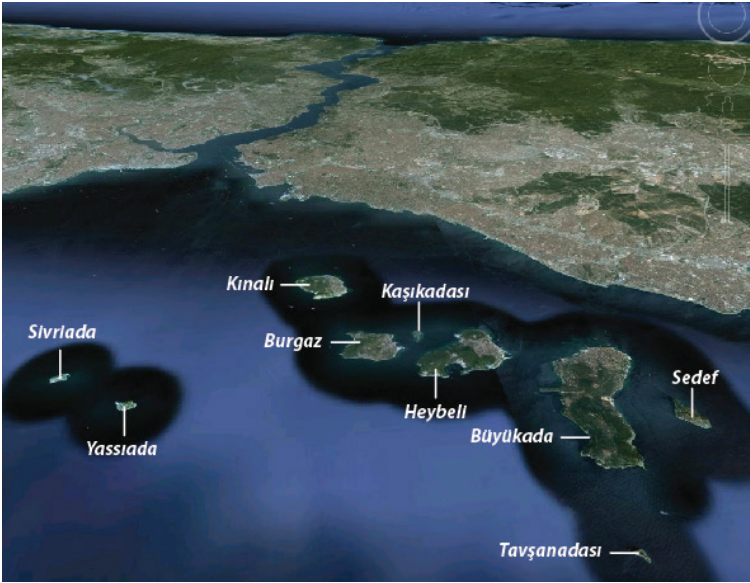
Şekil 8. Büyükada'dan Heybeliada, 11 Haziran 1904 [2]

Heybeliada, geçmişten günümüze Osmanlı İmparatorluğu ve öncesine dair değerli kentsel-kültürel mirasa ev sahipliği yapması bakımından, özellikle konut mimarisi açısından önemli bir tescilli eser yoğunluğuna sahiptir. Bu çalışmada incelenen mimari yapıların ihtiva ettiği kültürel sürekliliğin verilerini, Heybeliada'daki tescilli konut mimarisinin, Heybeliada'nın İstanbul'un genel mimari kültürü içerisinde edindiği önemli yer dâhilinde ele alınması, bölgenin tarihsel ve kültürel değerinin anlaşılmasında oldukça önemlidir (Şekil 8). Bu noktada Heybeliada'nın İstanbul'da ilk yerleşimlerin başladığı andan itibaren edindiği önem, aşağıdaki başlıklar altında detaylı olarak değerlendirilmektedir.

4.1. Prens Adaları Mimarisine İlişkin Temel Fiziksel Veriler ve Tarihsel Gelişim Süreci

Adaların, Kocaeli Yarımadası'nın batısını kapsayan eski bir kitlenin parçaları oldukları, coğrafi konumları ve jeolojik yapı özelliklerinin yanı sıra, bölgenin denizaltı topoğrafyasından da anlaşılmaktadır. Burada, güneydoğuya doğru derinleşen bir platform Kocaeli Yarımadası'na doğru yavaş yavaş yükselerek Büyükada ile Dragos arasında

10-15 m. derinlikte bir sırt haline gelir. Yapılan ölçüm ve araştırmalar, bütün adalar arasında, sular altında kalmış eski bir akarsuyun vadileri olduğu sanılan olukların; adaların kuzeybatısında da, Boğaziçi kanalının devamı olduğu tahmin edilen bir oluğun varlığını göstermektedir. Adalara ilk yerleşim ile ilgili kesin bir tarih bulunmama ile beraber, tarihlenebilen ilk olay; M.Ö.298'de Burgazada'da, Makedonya Kralı Büyük İskender'in komutanlarında Antigos'un oğlu Dimitrios Poliorkites'in babasının anısına bir kale inşa ettirmesi ve adaya Antigoni adını vermesi olmuştur. M.Ö. 4. yy 'da Aristoteles adalardan Halke-don (Kadıköy) adaları olarak bahsetmektedir. 8. Yay'dan itibaren Bizans'ın gözden düşen din adamları veya siyasal rakip olarak görülen din adamları, prensler hatta imparator ve imparatoriçeler çoğunlukla da ağır işkenceler altında bu adalara sürgün edilmiştir [1].

Şekil 9. Prens Adaları'nın Konumu [11]

Bu sürgünler arasında, 780 yılında 10 yaşında tahta geçen VI. Konstantinos'un onun yerine devleti yönetme görevini üstlenen annesi İmpatoriçe Eirene de bulunur. Adaların asıl tarih sahnesine çıkışı

Bizans döneminde olmuş ve Bizans kaynaklarında yer almıştır. 330 yılında İstanbul'un başkent olmasından sonra adalarda sivil ve dini yapılar kurulmuştur. Bizans döneminde yapılan manastırların Roma zamanında yapılan tapınakların üzerine inşa edildiği kaydedilen ilk verilerdendir [2].

567 yılında Büyükada'ya, İmparator II. İustinos, "Megale" olarak anılan bir saray inşa ettirmiştir. Bu tarihten sonra manastırlar ve kiliselerin inşası çoğalmıştır. Bu dini yapıların yanı sıra küçük balıkçı köyleri kurulmuş ve bu köyler sadece balıkçılıkla değil çiftçilikle de uğraşmışlardır. Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te İstanbul'u fethetmesiyle, Adalar Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Fakat adaların tamamı 42 gün sonra fethedilmiştir [1].

1562 yılında İstanbul'daki veba salgınında adalara sığınan insanlarla birlikte Adalar nüfusunun bu tarihte arttığı gözlemlenmiştir. İstanbul'un kurtuluşundan sonra Adalarda yaşayan Rum halkın büyük bir bölümü adalardan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu göçün Adalar'a olan olumsuz etkileri ve kapanan dükkânlar, işyerlerinin eksikliğiyle Adalardaki yaşam durma noktasına gelmiştir. Cumhuriyet dönemi ve sonrasında İstanbul'dan Adalar'a göç sayısında ve buna bağlı olarak inşaat işlerinde artış görülmüştür. Bu dönemden sonra Adalar sayfiye yeri olarak görülmeye başlanmıştır [3].

4.2. Heybeliada'da İlk Yerleşimler ve Mimari Kültür

Tarih boyunca kültürel zenginliğin beşiği konumunda olan Heybeliada'nın geçmişi, tarihsel verilere dayalı literatürde önemli metinlerde yer almaktadır. Bizans dönemi öncesinde Heybeliada'da yaşam olduğunu gösteren bilgiler şu şekildedir; 1875'te çarşıda bulunan Aya Nikola Kilisesi'nin temelleri kazılırken Helenistik mermer levha bulunmuştur [4]. 1844 yılında Papaz Okulu'nun içindeki Aya Triada Kilisesinin yeniden yapımı sırasında yazılı bir taş bulunmuştur. Rahip Arsenios, Çamlımanı'nda eski tarihli mezarlar gördüğünü yazmıştır. Bizans Döneminde, Heybeliada'nın tarihi soyluların buraya sürgün

edilmesiyle başlamıştır. Sürgün yerinin Adalar olarak seçilmesinin sebepleri, şehre yakın yerde gözaltında olmaları ve hapsedilmeleridir [5].

Heybeliada'nın ilk manastırı olarak bilinen, Aya Triada Manastırı, 809 yılında Papaz Dağında bulunan papaz okulunun bulunduğu yerde inşa edilmiştir. 820 yılında eski Bizans Kraliçesi Teodosie ve oğlu Vasil buraya sürgün edilmiştir. (Gülen, 2014:30) Bu dönemlerde Adalar “Sürgün Adaları” olarak anılmıştır. 860 yılında Rusya'dan gelen Kazak korsanları, plajdan Heybeliada'ya girerek Papaz Dağı'na çıkmışlar ve Aya Triada Manastırını yağmalamışlardır. 1204 yılında Konstantinopl'dan geçen Haçlılar şehri yağmalamışlar ve Adalar'a da girerek Aya Triada Manastırını talan etmişlerdir [6].

1302 yılında, Konstantinopolis'e hücum etmeye yeltenen Venedikli korsanlar, bunu başaramayınca Adalar'a saldırmışlardır. Adalardaki manastırlara saldırmış ve değerli eşyaları yağmalamışlardır. Adalardaki keşişleri de yanlarına alarak İstanbul surlarının önüne gelmişler ve Bizans İmparatorundan keşişlere karşılık fidye istemişlerdir. İmparator II. Andronikos Paleologos, bir rivayete göre istenilen fidyeyi ödeyerek keşişleri kurtarmış, bir rivayete göre de fidyeyi ödemiş, korsanlarda papazları öldürmüş ve Marmara'ya açılarak geldikleri gibi gitmişlerdir[7]. 1453'te Fatih'in İstanbul'u fethetmesiyle Adalar da Osmanlı topraklarına geçmiş; fakat ada halkının korktuğu gibi olmamış, Adalardaki yaşam hiçbir değişikliğe uğramadan devam etmiştir. Hatta papazlar eskiye oranla daha hür yaşadıklarını ifade etmişlerdir.1453'ten 1562 yılına kadar, Adalar'da sakin ve huzurlu bir yaşam sürülmüştür. Fakat 1562 yılında İstanbul'da yaşanan büyük veba salgınından kaçanlar Adalar'a sığınmış ve bu sayede Adaların güzel iklimi ve doğasıyla tanışmışlardır. 1563 yılında, I. Abdülhamid döneminde sayım yapılmış ve Heybeliada'nın nüfusu 81 çıkmıştır. 1624'te Kazakların İstanbul'a saldırmasından Adalarda etkilenmiştir. Kazaklar, en savunmasız ve gösterişsiz olarak seçtikleri Heybeliada'yı ve Aya Triada manastırını yağmalamışlardır. Kasımpaşa'da bulunan Bahriye Okulu, 1824'te buradan kaldırılarak Levent kışlasına

dönüştürülen sahildeki büyük binaya taşınmıştır. 1830'da Elen Ticaret Okulu açılmıştır. 1844'te Papaz Dağındaki Aya Triada Manastırında Papaz Okulu eğitime başlamıştır. Bu okulların açılmasıyla birlikte Heybeliada'nın eğitim ve kültür merkezi haline gelmeye başladığı görülmüştür [8].

Bu yıllarda, Ege adalarında ve Mora'daki hareketler nedeniyle göç etmek zorunda kalan birçok Rum, Marmara Bölgesi'ne dolayısıyla Heybeliada'ya gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1839'da Tanzimat'ı ilan etmesiyle, Adalarda yaşayan Rum halkın yaşamı daha da kolaylaşmıştır. Heybeliada'ya ilk kez, 1828'de "Pangora" adında buharlı gemi gelmiştir. Adalar arasında ilk vapur işletmesi Nomikos adlı bir Rum işletmesidir. İlk Denizyolları İşletmeciliği ise Abdülmecit zamanında başlamıştır. 1844-1849 yılları arasında vapur sayısı 15'e kadar çıkarılmıştır. 10 Temmuz 1894 yılında İstanbul'da yaşanan büyük depremde, Heybeliada'da birçok ev hasar görmüştür. 1900'de Heybeliada'nın eğlence merkezi haline gelen Ambela bölgesinde büyük bir yangın çıkmış ve bu yangın sonucunda meyhane ve gazinoların bulunduğu Ambela tamamen yanmıştır. 1906 yılında, Ada'da ikinci bir yangın felaketinin yaşandığı bilinmektedir. Yangında Kuyu Mahallesi ve Lonca'nın tamamı yanmıştır [9].

4.2.1. Heybeliada'nın Adalar Kültüründeki Yeri ve Önemi

Heybeliada bugün mimari ve kültürel zenginliğinin yanı sıra, tarihten gelen literatürde kapladığı geniş yer ile de Prens Adaları tarihinde önemli bir yere sahiptir. Söz gelimi, Milattan 100 yıl önce, Efesli Artemiodoros, İris Burnu (Dragos) karşısında bulunan Pitiodes (Büyüka) ve Halkitis (Heybeliada) adalarından bahsetmektedir. Pilinius MÖ 23 yılında Chalkitis'ten bahseder. Halkedonia adalarında ve özellikle Dimonisos'tan bahsetmektedir. MS 6.yy'da Militoslu İsihios, Byzantion civarındaki adalardan söz eder [10]. Evliya Çelebi ise seyahatnamesinde Heybeliada'yı şöyle anlatmaktadır [4];

“Zevk ve neşe ile Heybeliada önüne vardık. Ada İstanbul’a 18 mil uzaklıktadır. Çevresi 9 mildir. Mamur ve bakımlıdır. Bir manastırı vardır. Yılda bir kere Rumlar kayıklarla gelerek ziyaret ederler. Ada halkının çoğu zengin Rum reisleridir. Ab-ı hayat gibi suyu ve gönül açıcı bağları vardır. İdarecileri Bostancıbaşı ve bir yeniçeri yasakçısıdır. Oradan kalkarak uygun bir zamanda, şimşek gibi çakarak 5.5 saatte Mudanya sahiline vararak demirledik.” (Millas, 2015;10)

Eremya Çelebi Kömürcüyan’a (1637-1695) göre [4];

“Dersaadet’in karşısında bulunan bu adaların çoğu güzel ve mamur yerler olup, seyirciler seyrana giderler. Adaların bazılarında keşişler, ziyaretgâhlar, kubbeli, tasvirli kiliseler ve manastırlar vardır. Bunların hepsi Rumlara aittir. Sahilde yan yana ya da karşı karşıya köyler vardır.” Ve devam eder: *“Adalar; Kızıl, Heybeli, Sivri, Kınalı ve Tavşan gibi hususi isimler taşırlar.”* (Millas, 2015;12)

1790 yılında yayınlanmış olan Voyage Dans L’Empire Ottoman adlı seyahatnamenin yazarı Olivier, Heybeliada’yı aşağıdaki şu cümlelerle anlatmıştır [4];

“Türkler bu garip adamları, kendi hallerine bırakıp asla rahatsız etmezler. Chalkis, Prinkipo’ya göre daha küçük olup, köyü de daha mütevazidir. İskan yerinin hemen arkasındaki tepe, demir cevherini içerdiği izlenimini vermektedir. Adanın güneydoğusunda çok eskiden işletilmiş olduğunu bildiğimiz bakır madenini gördük. Adanın Chalkis adının bundan geldiğini tahmin ediyoruz. Lakin, Aristoteles ve Stefanos Vizantios’un bahsetmiş oldukları altın madeninin mevcudiyetine dair hiçbir emareye rastlamadık.” (Millas, 2015; 15)

5. Sonuçlar

Heybeliada’nın Bizans dönemindeki kullanım amacı ne kadar sürgün yeri olsa da, daha sonraki yıllarda önce veba salgınından kaçanların

göçü daha sonra huzur ve sakinlik arayanların yerleşimiyle başlar. 19. yy. 'a kadar Rum halkının çoğunluk olarak yaşadığı Heybeliada, bu yıllardan sonra Osmanlı dönemindeki devlet mensupları ve zengin aileler tarafından keşfedilmiş ve sayfiye yeri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sadece sayfiye yeri olarak kalmayıp, Adadaki eğitim yapılarının fazlalığından kaynaklı Türk halkı tarafından yerleşik göç te almaya başlamıştır. Gerek temiz havası gerekse çam ormanlarının ve doğal güzelliklerinin fazlalığı bu adayı çekici kılan unsurlardan olmuştur. Birçok gezgin de Heybeliada'ya uğramış ve eserlerinde Heybeliada'nın tabiat güzelliklerinden sıkça söz etmişlerdir.

Heybeliada'ya ilk vardığınızda iskeleden başlayıp adanın iç kesimlerine kadar uzanan yalılar, ahşap evler ve köşkler dikkatleri çekmektedir. Konut yapılarının yanı sıra çoğunluğu adanın uç kısımlarında olan dini yapılar, birçok farklı amaca hizmet eden okullar ve sanatoryumuyla tarihsel bir şölen yaşanmaktadır Heybeliada'da. Uzun bir tarihe şahitlik eden konut yapılarına ait envanter/anıt fişi çalışmalarının eski tarihli olmasından yola çıkılarak keşifler yapılmış, haritalar hazırlanmış ve tescilli ada-parseller tespit edilmiştir. Bu tespit çalışmasının sonucunda Heybeliada'da tespiti yapıp fotoğraflarla belgelenmesi gereken 367 yapıya ulaşılmıştır.

Bu çalışma yapılırken bir pilot alan seçilmemekle beraber adanın tamamını kapsamaktadır. Tespitlerin yapılmasının ardından, tescilli her yapı için bir envanter fişi oluşturulmuş, yapının taşıyıcı sistemi, kat yüksekliği, sağlamlık durumu gibi başlıkların haricinde plan ve cephe özellikleri anlatılmıştır. Her envanter fişinde yapıya ait fotoğraflar ve vaziyet planı bulunmaktadır. Hazırlanan veriler sonucunda alt başlıklar halinde incelenen fiziksel özelliklerin yüzde değerleri tespit edilip ilgili başlıklar altında değerlendirilmiştir. Heybeliada'daki tescilli konut mimarisine ilişkin olarak yapılan bu güncel değerlendirmelerin, kültür varlıklarının korunma ve değerlendirilmesine ilişkin çalışmalara ışık tutması umulmaktadır.

Kaynaklar

- [1] Tuğlacı, P., *Tarih Boyunca İstanbul Adaları II*. Say Yayınları, İstanbul. (1992).
- [2] Gökman, H.. *Heybeliada: Kartpostallarla Bir Ada Hikayesi*. Denizler Kitabevi. İstanbul. (2011).
- [3] Güngör, E., *Cumhuriyet Döneminde Heybeliada (1923'ten Günümüze Heybeliada)*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. (2013).
- [4] Millas, A. *Hala Hatırlıyorum Heybeliada*. Y. Civelekoğlu (Çev). Adalı Yayınları, İstanbul. (2014).
- [5] Tuğlacı, P., *Tarih Boyunca İstanbul Adaları I*. Say Yayınları, İstanbul. (1989).
- [6] Gülen, N.,. *Heybeliada Öyküleri*. Adalı Yayınları, İstanbul. (2008).
- [7] Gülen, N.,. *Resimlerle Heybeliada*. (2.Baskı). Adalı Yayınları, İstanbul. (1989).
- [8] Erdenen, O., *İstanbul Adaları*. Adalı Yayınları, İstanbul. (1961).
- [9] Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, *Heybeliada* içinde (c.4, 54-58). İstanbul. (1994).
- [10] Pilinius, E., *Genç Pilinius'un Anadolu Notarı*. Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi. Yapı Kredi Yayınları. Çev. Nuran Yavuz. (2005).
- [11] Prens Adaları'nın güncel uydu haritası görüntüsü, Erişim Tarihi: 27.06.2018
<https://www.google.com.tr/maps/place/Prince+Islands%2Fİstanbul/data=!3m1!1e3!4m2!3m1!1s0x14cac1836fcd740b:0x53b57c91c4d72968?sa=X&ved=0ahUKEwimorDb4fPbAhXGzqQKHWWYvDkkQ8gEIKDAA>